

ISSN 1452-7367
Vol. 10, br. 3. 2011.

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
IZDAVAČKI CENTAR - CIDD

**SPECIJALNA EDUKACIJA
I REHABILITACIJA**

**SPECIAL EDUCATION
AND REHABILITATION**

3

Beograd, 2011.

Izdavač
Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
Visokog Stevana 2, Beograd
Izdavački centar - CIDD

Za izdavača
Prof. dr Jasmina Kovačević, dekan

Glavni i odgovorni urednik
Doc. dr Vesna Vučinić

Uređivački odbor
Prof. dr Milica Gligorović Prof. dr Svetlana Slavnić
Prof. dr Nadica Jovanović-Simić Prof. dr Danijela Ilić-Stošović
Prof. dr Vesna Žunić-Pavlović Mr Slobodanka Antić

Međunarodni uređivački odbor
Doc. dr Mira Cvetkova-Arsova, Univerzitet u Sofiji "St. Kliment Ohridsky",
Bugarska, Prof. dr Igor Leonidovič Trunov, Akademik Ruske akademije prirodnih
nauka, Rusija, Prof. dr Zora Jačova, Univerzitet "Sv. Kiril i Metodije" Skoplje,
Makedonija, Prof. dr Viviana Langher, Univerzitet "La Sapienza", Rim, Italija
Prof. dr Tina Runjić, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska
Dr Ingrid Žolgar Jerković, Univerzitet u Ljubljani, Slovenija
Prof. dr Vassilis Argyropoulos, Univerzitet u Tesaliji, Grčka

Jezička redakcija teksta
Mr Maja Ivanović

Prevodilac za engleski jezik
Maja Ivančević Otanjac

Sekretar redakcije
Sanja Ćirić

Tiraž
200

Štampa
"Planeta Print", Beograd

ISSN 1452-7367

Časopis izlazi četiri puta godišnje. Od 2010. godine u finansiranju časopisa
učestvuje Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

Beograd, Visokog Stevana 2, 2920 451, Email: pdnauka@fasper.bg.ac.rs

Publisher:
University of Belgrade
Faculty of Special Education and Rehabilitation
Visokog Stevana 2, Belgrade
Publishing Center - CIDD

For the Publisher
Prof. Jasmina Kovačević, PhD, Dean

Editor-in-Chief
Doc. Vesna Vučinić, PhD

Editorial Board
Prof. Milica Gligorović, PhD Prof. Svetlana Slavnić, PhD
Prof. Nadica Jovanović-Simić, PhD Prof. Danijela Ilić-Stošović, PhD
Prof. Vesna Žunić-Pavlović, PhD Slobodanka Antić, MA

International Editorial Board
Doc. Mira Cvetkova-Arsova, PhD, Sofia University "St. Kliment Ohridsky",
Bulgaria, Prof. Igor Leonidovič Trunov, PhD, Academician of the Russian Academy
of Natural Sciences, Russia, Prof. Zora Jačova, PhD, University "St. Cyril and
Methodius", Macedonia, Prof. Viviana Langher, PhD, University "La Sapienza",
Roma, Italy, Prof. Tina Runjić, PhD, University of Zagreb, Croatia, Ingrid Žolgar
Jerković, PhD, University of Ljubljana, Slovenia, Dr Vassilis Argyropoulos, PhD,
University of Thessaly, Department of Special Education, Greece

Serbian Proofreading
Maja Ivanović, MA

Translation into English
Maja Ivančević Otanjac

Secretary
Sanja Ćirić

Number of copies:
200

Printed by:
"Planeta Print", Belgrade

ISSN 1452-7367

Published four times a year. Financial support since 2010:
Ministry of Education and Science of the Republic of Serbia.

Belgrade, Visokog Stevana 2, +381 11 2920 451, Email: pdnauka@fasper.bg.ac.rs

Sanja DIMOSKI¹
Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

STAVOVI DECE I ODRASLIH PREMA GLUVIM OSOBAMA

Rad se bavi socijalnim stavovima ispitanika bez ometenosti prema gluvim osobama. Ova tema predstavlja jednu od aktuelnih u okviru socijalnog modela ometenosti koji slušnu ometenost tretira i kao socijalno determinisanu. Cilj rada je utvrđivanje razlika u stavovima dece i odraslih ispitanika prema gluvim osobama. Uzorak je podeljen prema uzrastu ispitanika na poduzorak dece (N=100) i poduzorak odraslih ispitanika (N=222). Kao instrument je korišćena Skala stavova prema gluvim osobama, konstruisana za potrebe ovog istraživanja, u dve različite verzije (za decu i odrasle ispitanike). Rezultati t-testa pokazuju da se deca i odrasli ispitanici, statistički značajno razlikuju u pogledu stavova prema gluvim osobama (-3,458). Odrasli ispitanici imaju pozitivnije stavove od dece. Radi što potpunijeg osvetljavanja stavova ispitanika, naročito njihove složenosti i eventualne nekonzistentnosti u ispoljavanju, sprovedena je i kvantitativna i kvalitativna analiza. Rezultati istraživanja su diskutovani i tumačeni uzimajući u obzir osobenosti uzrasta. Na osnovu istraživačkih nalaza doneti su zaključci o vezi uzrasta i stavova ispitanika, a naročito o vezi uzrasta i načina ispoljavanja stavova prema gluvim osobama. Na osnovu ovih zaključaka date su preporuke za praksu.

Ključne reči: stavovi prema gluvim osobama, detinjstvo, odraslo doba

1 E-mail: sanja.dimoski@sezampro.rs

UVOD

Ispitivanje socijalnih stavova, koje se primenjuje od početka dva-desetog veka, jedno je od ključnih polja socijalne psihologije. Stavovi pojedinca mogu se relativno uspešno meriti, naročito u poređenju sa drugim fenomenima koji su predmet izučavanja psihologije. Smatra se da socijalni stavovi imaju izvestan prediktivni potencijal, odnosno da se na osnovu stavova pojedinaca donekle može predvideti njihovo ponašanje prema nekom fenomenu.

Za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, ispitivanje stavova prema osobama sa ometenošću, pa tako i prema gluvim i nagluvim osobama, fundamentalna je tema u okviru savremenog, u našoj sredini sve prisutnijeg, socijalnog modela ometenosti.

Kako izgleda savremena istraživačka praksa izučavanja stavova prema gluvim i nagluvim osobama?

Strana literatura govori o prilično razvijenoj istraživačkoj praksi izučavanja stavova prema osobama sa ometenošću i specifično prema gluvim i nagluvim osobama. Brojnost istraživačkih studija ukazuje na postojanje uvida u važnost socijalnih stavova većine prema manjinskoj grupi osoba sa ometenošću. Mnoga istraživanja pokušavaju i da detektuju varijable koje imaju pozitivan uticaj na menjanje stavova prema tolerantnijim.

U zapadnoj literaturi, najčešće se navode istraživanja koja ispituju dejstvo kontakta sa gluvim i nagluvim osobama na stavove prema ovoj grupi ljudi. Istraživanja skoro nedvosmisleno potvrđuju važnost ovog faktora (Emerton i Rothman, 1977; Volpe-Johnston, 1992; Nikolarai i sar. 2005; Bowen, 2008), mada ni u odnosu na ovu varijablu nalazi nisu potpuno konzistentni. Postoje, malobrojni nalazi koji govore o negativnom dejstvu poznavanja ili kontakta na stavove prema ovoj grupi ljudi (Furnham i Pendred, 1983; Kluwin, Stinson i Colarossi, 2002; Đuričić-Matejić i Đuričić, 2007). Istraživanja stavova prema gluvim i nagluvim osobama bave se i uticajem demografskih varijabli (pol, uzrast, obrazovanje) na formiranje i menjanje socijalnih stavova (Hazzard, 1983; Niklolarai i DeReybekiel, 2001). U anglosaksonskoj istraživačkoj praksi izučavanja stavova prema gluvim i nagluvim osobama, te uopšte osobama sa ometenošću, ne pridaje se važnost fakto-

rima vezanim za ličnost ispitanika, proceni značaja osobina ličnosti za formiranje i menjanje stavova. Ovo je posledica, u izvesnom smislu, često pojednostavljenog tretiranja tolerancije kao naučene reakcije koja se može razviti ili učvrstiti procesom učenja. U ovom duhu, često se organizuju istraživanja koja proveravaju mogućnost razvoja tolerantnijih stavova kao posledicu npr. podizanja informisanosti o gluvim i nagluvim osobama, boravka u kampovima sa osobama oštećenog sluha i sl.

Veliki korpus istraživanja ne omogućava lako donošenje zaključaka. Naime, najveći broj istraživačkih nalaza nije potpuno konzistentan, a često su podaci različitih istraživanja i kontradiktorni. Istraživanja ne daju jednoznačne rezultate ni oko jednog ispitivanog faktora za koji se pretpostavljalo da je u vezi sa stavovima (pol, uzrast, kontakt, razlike u odnosu na vrstu ometenosti...) mada, najveći broj istraživanja govori u prilog pozitivnog dejstva kontakta i podizanja informisanosti na razvoj tolerantnijih stavova (Dimoski, 2010).

Kada je reč o stavovima prema gluvim i nagluvim osobama, uzrast ispitanika ne spada među najčešće ispitivane varijable. Pojedina istraživanja bave se stavovima dece (Hazzard, 1983; Nikolarai i sar. 2005; Bowen, 2008; Wauters i Knoors, 2008), a najveći broj stavovima odraslih ispitanika, najčešće studenata (Nikolarai i Makri, 2004; Emerton, i Rothman, 1977; Cooper, Rose i Mason, 2004). Nedostaju istraživanja koja bi preciznije poredila stavove dece i odraslih. Ovakvi nalazi imali bi veliku vrednost za sistematsko planiranje društvenih akcija koje bi vodile toleranciji većine prema ovoj grupi ljudi.

Po tipu istraživanja, zapadna literatura navodi istraživanja koja pokušavaju da utvrde vezu između određenih varijabli i stavova, ali se navodi i veliki broj eksperimentalnih studija koje se oslanjaju na određena teorijska stanovišta (npr. kognitivno-procesnu teoriju menjanja stavova, teoriju grupne interakcije). Eksperimentalni pristup je prisutan naročito kada se radi o studijama koje pretenduju da dovedu do razvoja tolerantnijih stavova prema osobama oštećenog sluha. Poslednjih decenija razvijaju se studije koje tragaju za kulturološkim faktorima koji indukuju stavove prema ovoj grupi ljudi (Choi i Sungkyu, 1995; Nikolarai i De Reybekiel, 2001; Nikolarai i sar. 2005).

Instrumenti koji se koriste u empirijskom izučavanju stavova prema gluvim i nagluvim osobama, kao i prema osobama sa drugim

vidovima ometenosti skoro isključivo su skale stavova. Skale stavova imaju veliku praktičnu vrednost, te mogućnost zadovoljavanja visokih metodoloških standarda. Naši autori (Glumbić i sar., 2009) procenjuju da je najkorišćenija skala za merenje stavova prema osobama sa ometenošću, koja se navodi u literaturi, Attitudes Towards Disabled Persons Scale, autora Yucker-a i saradnika, konstruisana 1986. godine. Iako najviše korišćena skala, neki autori je kritikuju zbog mogućnosti davanja odgovora koji ukazuju na veće prihvatanje osoba sa ometenošću. U upotrebi je veliki broj skala stavova, što otežava upoređivanje rezultata i donošenje zaključaka.

Ono što karakteriše istraživanja o stavovima prema gluvim i naglulvim osobama jeste prilično slaganje rezultata koji govore o postojanju neutralnih ili čak pretežno pozitivnih stavova prema ovoj grupi ljudi, kao i to da su ti stavovi pozitivniji nego stavovi prema osobama sa drugim vidovima ometenosti (Furnham i Lane, 1984; Cambra, 2002; Emerton i Rothman, 1977; Nikolarazi i De Reybekiel, 2001; Kluwin, Stinson i Colarossi, 2002; Radoman, 1995).

U našoj sredini ne postoje brojni nalazi o izučavanju socijalnih stavova prema gluvim i naglulvim osobama. Retka istraživanja prevashodno imaju za cilj da utvrde stavove prema ovoj kategoriji ljudi u našoj sredini, te da detektuju eventualne veze određenih varijabli sa ispitivanim stavovima. Od pionirskih istraživanja Radoman (1995) navodimo, bilo je manje studija koje su se bavile stavovima prema gluvim i naglulvim osobama, a više onih koje su se bavile stavovima prema osobama sa ometenošću, te u okviru njih i stavovima prema gluvim i naglulvim (Hanak i Dragojević, 2002; Đuričić-Matejić i Đuričić, 2007). U našoj sredini, poslednjih godina, često se sprovode istraživanja stavova prema inkluziji (Hrnjica, 2007; Karić, 2004; NVO "Veliki i Mali" 2003) što se, uz ograničenja, može tretirati i kao implicitno izučavanje stavova prema ovoj manjinskoj grupi.

Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja je utvrđivanje razlika u stavovima dece i odraslih ispitanika prema gluvim osobama. Ovi nalazi omogućavaju potpunije uviđanje značaja demografskih varijabli u formiranju sta-

vova prema ovoj grupi ljudi. Takođe, utvrđivanje eventualnih uzrasnih razlika u stavovima prema gluvim osobama može imati značajne implikacije za kreiranje uslova, koji treba da olakšaju proces inkluzije.

METOD ISTRAŽIVANJA

Uzorak

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 322 ispitanika. Deca su bila tretirana kao jedna uzrasna kategorija, jer su bili učenici III i IV razreda osnovne škole (kalendarski uzrast oko 10 godina). Ispitano je 100 ispitanika, uzrasne kategorije deca i 222 odrasla ispitanika čiji precizniji uzrast nije uziman u obzir.

Tabela 1 – Struktura uzorka prema uzrastu i polu

Deca		Odrasli	
Muški	Ženski	Muški	Ženski
55 (55%)	45 (45%)	93 (41,9%)	129 (58,1%)
N 100		N 222	
N 322			

Instrument

Skala za merenje stavova prema gluvim osobama konstruisana je za potrebe ovog istraživanja. Skala je urađena u dve različite verzije, namenjene deci i odraslim ispitanicima. Stavke ove skale prevashodno mere bihejvioralne aspekte stava, mada se odnose i na emocionalnu i kognitivnu komponentu. Skala za merenje stavova prema gluvim osobama sastoji se od 10 stavki Likertovog tipa. Ispitanici su izražavali svoje slaganje sa tvrdnjama na petostepenoj skali (1- u potpunosti se ne slažem; 5 – u potpunosti se slažem). Viši skorovi na skali ukazuju na prisustvo negativnijih stavova. Pouzdanost skale izražena putem unutrašnje konzistentnosti skale, korišćenjem mere Kronbahova alfa je zadovoljavajuća (deca 0.67; odrasli 0.80). Kao što se iz priloženog vidi pouzdanost instrumenta je veća kod odraslih nego kod dece. Ovo

se može objasniti pretpostavkom da deca nisu ozbiljno, koliko odrasli, pristupila ispitivanju, pa je slučajno variranje odgovora kod njih veće.

REZULTATI

Tabela 2 – Deskriptivni podaci za decu i odrasle na skali stava prema gluvim osobama

	N	Minimum	Maksimum	AS	SD
stav prema gluvim osobama – deca	100	12	42	26,29	7,447
stav prema gluvim osobama – odrasli	222	10	47	23,00	8,080

Tabela prikazuje vrednosti minimuma, maksimuma, aritmetičke sredine (AS) i standardne devijacije (SD) za poduzorke dece i odraslih ispitanika. Na osnovu vrednosti aritmetičkih sredina (AS) može se zaključiti da su stavovi dece prema gluvim osobama manje tolerantni u odnosu na stavove odraslih ispitanika.

Uzrast ispitanika je tretiran kao kategorijska varijabla (nisu uzimane u obzir godine odraslih ispitanika) zbog čega je rađen t- test, a ne korelacija.

Tabela 3 – Razlike između odraslih i dece u pogledu stavova prema gluvim osobama – t test

	Uzrast	N	AS	SD	T	P
Stav prema gluvim osobama	Odrasli	222	23.00	8.080	-3.458	0.001
	Deca	100	26.29	7.447		

Rezultati t-testa pokazuju da se deca i odrasli statistički značajno razlikuju u pogledu stavova prema gluvim osobama, pri čemu deca imaju manje pozitivan stav. Dakle, uzrast ispitanika je u vezi sa njihovim stavovima prema ovim osobama.

U cilju što potpunijeg osvetljavanja stavova, naročito njihove složenosti, sprovedena je kvantitativna i kvalitativna analiza AS i SD za svaku stavku stava prema gluvim osobama kod poduzorka dece i poduzorka odraslih ispitanika. Na ovaj način, pokušali smo da utvr-

dimo eventualnu nekonzistentnost u ispoljavanju stavova ovih grupa ispitanika.

Tabela 4 – Vrednosti AS i SD na svakoj stavci skale stavova prema gluvim osobama kod poduzorka dece (N=100)

Stavke skale stavova	AS	SD
Nikako ne bih mogao da se družim sa gluvim detetom	2,19	1,237
Gluve osobe ne bi trebalo da idu na posao	2,08	1,542
Gluve osobe su obično tužne i neraspoložene	2,95	1,598
Glava deca zavide nama, deci koja čuju	2,96	1,550
Gluve osobe ne mogu da rade posao za koji je potrebno više pameti	1,88	1,328
Glivi ljudi treba da rade sa gluvima, odvojeno od drugih ljudi	1,71	1,289
O gluvim ljudima treba stalno da brinu članovi njihove porodice	3,59	1,471
Meni bi smetalo da se šišam kod gluvog frizera	2,83	1,700
Ne bih voleo da sedim u klupi sa gluvim detetom	2,28	1,544
(Ne bih) mogao da se zaljubim u gluvu devojčicu-dečaka	3,82	1,520

Tabela 5 – Vrednosti AS i SD na svakoj stavci skale stavova prema gluvim osobama kod poduzorka odraslih (N = 222)

Stavke skale stavova	AS	SD
Druženje gluve dece sa decom bez hendikepa nije izvodljivo	1,99	1,322
Gluve osobe treba osloboditi redovnog zaposlenja	1,73	1,245
Gluve osobe prati osećanje potištenosti i tuge	2,80	1,513
Gluva deca zavide deci koja čuju	2,76	1,464
Gluve osobe nisu pogodne za zanimanja koja zahtevaju veće umno angažovanje	1,62	1,152
Gluvim osobama treba omogućiti da se zapošljavaju u radnim sredinama (radionicama) koje su za njih predviđene	3,49	1,653
Gluve osobe treba da se nalaze pod stalnim nadzorom svoje porodice	2,09	1,496
Smetalo bi mi da moj frizer bude gluva osoba	1,66	1,236
Ne bih voleo da moj neposredni saradnik na poslu bude gluva osoba	1,98	1,354
(Ne bih) mogao da imam seksualne odnose sa gluvom osobom suprotnog pola	3,30	1,505

* boldovane su najmanje i najveće vrednosti

Informacije koje dobijamo iz statističkih veličina aritmetičke sredine (AS) i standardne devijacije (SD) dodatno osvetljavaju prirodu stavova prema gluvim osobama što će biti diskutovano naknadno (detaljnije u tabelama 4 i 5).

DISKUSIJA

Rezultati t-testa pokazuju da se deca i odrasli ispitanici statistički značajno razlikuju u pogledu stavova prema gluvim osobama (-3,458). Deca imaju manje pozitivan stav. Zaključujemo da je uzrast ispitanika u vezi sa njihovim stavovima prema osobama oštećenog sluha.

Diskusija i tumačenje ovog istraživačkog nalaza nužno mora uzeti u obzir osobenosti perioda života u kojima se nalaze ispitanici koji su učestvovali u istraživanju, odnosno perioda detinjstva i odraslog doba. Smatramo da stavovi ispitanika značajno zavise od perioda u kojem se nalaze ispitanici. Ovaj nalaz u skladu je sa znanjima razvojne psihologije koja govore o značaju razvojnih perioda u psihološkom funkcionisanju pojedinca. Mi pretpostavljamo da razvojno doba u kojem se ispitanici nalaze ima naročit uticaj na razvoj i izražavanje njihovih socijalnih stavova.

Stavovi dece, koji su se pokazali manje tolerantni od stavova odraslih, zavise od osobenosti razvojnog perioda u kojem se ispitanici nalaze. Da podsetimo, ispitanici iz poduzorka dece nalaze se u periodu predpuberteta – uzrasta su oko 10 godina, što je planski sprovedeno zbog osobenosti ovog perioda. Na ovom uzrastu deca nisu pod velikim uticajem vršnjačke grupe kojoj pripadaju, kako je to izraženo već u narednoj fazi razvoja – pubertetu. Važnost pripadnosti grupi raste sa uzrastom. Formiranje njihovog odnosa, mišljenja i stavova lišeno je velikih socijalnih uticaja, osim onih porodičnih. Osim toga, deca ne ispoljavaju izraženu potrebu za prezentovanjem sebe kao društveno poželjnog pojedinca na način kako je izražavaju odrasli pojedinci. Zbog odsustva jakih socijalnih pritisaka koji bi stavove dece modifikovali ka društveno prihvatljivim – tolerantnim i prihvatajućim prema manjinskim grupama, pa tako i osobama oštećenog sluha, deca spontanije i autentičnije ispoljavaju svoj odnos prema stvarnosti u kojoj žive, te su tako i njihovi socijalni stavovi autentičniji, odnosno manje socijalno modifikovani.

Odraslo doba, s druge strane, nužno odlikuje postojanje jasnih socijalnih normi i društvenih pritisaka usmerenih ka pojedincu i imperativa da se oni prihvate. Odrastao pojedinac se nužno ponaša konformistički, a njegov gregarni motiv je značajan deo njegovog socijal-

nog funkcionisanja. Socijalni pritisci, koji se tiču socijalnih odnosa u društvu, pa tako i statusa marginalizovanih grupa kojima pripadaju i osobe oštećenog sluha, kojim podleže odrastao pojedinac, konstantno su prisutni i relativno su snažni. Društvo transparentno propagira toleranciju prema manjinskim grupama, političku korektnost i antidiskriminacione trendove. Pretpostavljamo da je, zbog ovakvih socijalnih pritisaka, kao i sopstvene potrebe da bude društveno prihvaćen, odrasli pojedinac sklon da, u manjoj meri ispoljava svoje autentične stavove, a više da ih modeluje prema zahtevima sredine.

Diskutujući nalaze ovog istraživanja, da su stavovi dece manifesno negativniji od stavova odraslih, mi zastupamo tezu da su stavovi dece i stavovi odraslih slični, te da je ova sličnost zamaskirana potrebom odraslih ispitanika da daju društveno poželjne odgovore, što njihove stavove čini manifesno tolerantnijim.

Načini ispoljavanja socijalnih stavova, naročito onda kada se može pretpostaviti da se radi o predrasudama, o kojima govore Sanford (po Rejk i Edkok, 1978), tiču se razlike između javnog i privatnog ispoljavanja predrasuda, a mi bismo rekli između društveno poželjnog i autentičnog ispoljavanja (Dimoski, 2010).

Relevantno je i viđenje nekih autora koji govore o tome da predrasude prema osobama sa ometenošću samo menjaju formu svog ispoljavanja kako bi se zadovoljio pritisak ka socijalnoj i političkoj korektnosti (Brojčin, 2008) ili se inhibira njihovo ispoljavanje da bi se zadovoljili zahtevi javnog sektora koji transparentno propoveda jednakost.

U prilog tezi o autentičnijem ispoljavanju stavova kod dece, u odnosu na odrasle, čime smo tumačili njihove manje tolerantne stavove od odraslih ispitanika mogu se iskoristiti i podaci koji se tiču kvantitativne i kvalitativne analize aritmetičkih sredina (AS) i standardnih devijacija (SD) za svaku stavku skale stavova. Ovakva kvantitativna i kvalitativna analiza može da donese vredne informacije o prirodi i strukturi stavova, kao i eventualnoj nekonzistentnosti odgovora ispitanika. Bez mogućnosti da na ovom mestu diskutujemo razlike i sličnosti dve grupe ispitanika u odgovorima na svaku stavku skale stavova pojedinačno, naročitu pažnju bi smo usmerili na stavku u odnosu na koju su odrasli ispitanici pokazali najviše slaganje: "Glavim osobama treba omogućiti da se zapošljavaju u radnim sredinama (radionicama) koje su za njih predviđene", koja pokazuje jasnu tendenciju

ka diskriminaciji i segregiraciji. Upravo sa ovom stavkom deca se u najvećoj meri ne slažu. Diskusija odgovora ispitanika na ovu stavku skale može da ilustruje složenost ali i izvesnu nekonzistentnost odnosa ispitanika prema osobama oštećenog sluha. Dalje promišljanje i empirijske provere o temi nekonzistentnih odgovora, trebalo bi da zahvate i pitanje prirode neutralnih stavova prema osobama oštećenog sluha, kao i da otvori pitanje mogućnosti dobijanja istraživačkih nalaza koji eventualno registruju lažno pozitivne stavove.

ZAKLJUČAK

Nalaz o razlici između stavova dece i stavova odraslih ispitanika, odnosno dejstvu varijable uzrasta na socijalne stavove pojedinca, kada se radi o njihovom odnosu prema gluvim osobama je istraživački nalaz koji otvara niz novih istraživačkih pitanja, ali i daje uputstva i preporuke za praksu čija bi svrsishodnost iz ovakvih nalaza proistekla.

Nalazi koji potvrđuju značaj uzrasta u formiranju stavova prema osobama oštećenog sluha, dopunjuju istraživačke nalaze koji su se bavili utvrđivanjem značaja drugih demografskih varijabli (npr. pol, obrazovanje), ali i ostalih, koje imaju dejstvo na formiranje stavova (npr. kontakt, informisanost). Na taj način, potvrda dejstva varijable uzrasta, omogućava pomake u postepenom utvrđivanju mozaika raznorodnih faktora – psiholoških, društvenih, situacionih – koji upliviše u složenom procesu formiranja socijalnih stavova.

S obzirom da se izvestan stepen netolerantnih stavova prema osobama sa ometenošću i specifično slušnom ometenošću može sretati već na ranom uzrastu, a ovakva situacija potvrđena je i u istraživanjima vezanim za stavove prema osobama sa drugim vidovima ometenosti (npr. kod intelektualno ometene dece, Brojčin 2008), preporuke za praksu ticale bi se potrebe za društvenim intervencijama na što ranijim uzrasnim periodima, koje bi omogućile upoznavanje i interakciju dece sa i bez ometenosti, odnosno u slučaju našeg istraživanja gluve i nagluve dece i dece opšte populacije. To bi podrazumevalo stvaranje ovakvih uslova već na predškolskom uzrastu, kroz inkluzivna obdaništa, ali i druge različite forme uključenja gruve i nagluve dece u svet dece opšte populacije. Prateći pretpostavku o značajnoj podložnosti

stavova odraslih ispitanika na socijalne pritiske ka razvoju tolerancije i ravnopravnosti, neizostavno bi i ovaj deo populacije trebao biti cilj društvenih akcija koje vode razvoju tolerantnijih stavova prema onima koji se doživljavaju kao drugačiji. Konstantne društvene kampanje usmerene na odrasle (ali i adolescente, koji nisu bili predmet izučavanja ovog rada), trebalo bi da sistematski rade na razvoju autentične tolerancije koja bi bila u osnovi prihvatajućih stavova prema gluvim i nagluvim osobama.

LITERATURA

1. Brojčin, B. (2008). Stavovi dece tipičnog razvoja prema vršnjacima s intelektualnom ometenošću. U: *U susret inkluziji – dileme u teoriji i praksi*. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, 251-269.
2. Bowen, S.K. (2008). Coenrollment for Students Who Are Deaf or Hard of Hearing: Friendship Patterns and Social Interactions. *American Annals of the Deaf*, 153(3), 285-293.
3. Cambra, C. (2002). Acceptance of deaf students by hearing students in regular classrooms. *American Annals of the Deaf*, 147(1), 38-45.
4. Choi, SurgKyu. (1995). Cross-Cultural Attitudes Toward Deaf Culture in a Multi- and Singular Cultural Society: A Survey of Residential School Based Teachers for the Deaf Who Are Deaf and Hearing. *Thesis (Ed. D.)*. Ball State University.
5. Cooper, A., Rose, J., & Mason, O. (2004). Measuring the attitudes of human service professionals toward deafness. *American Annals of the Deaf*, 148 (2), 385-389.
6. Dimoski, S. (2010). Značaj empirijskih istraživanja socijalnih stavova u planiranju društvene brige prema osobama sa ometenošću. U: *Smetnje i poremećaji: fenomenologija, prevencija i tretman, 1. deo*. Beograd. Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, 395-407.
7. Drugačiji među vršnjacima?! – Stavovi vaspitača i učitelja u Pančevu prema uključivanju dece sa smetnjama u razvoju

- u redovne grupe vrtića i škola, (2003). NVO "Veliki i Mali". Pančevo. Drugačiji među vršnjacima?! – Stavovi vaspitača i učitelja u Pančevu prema uključivanju dece sa smetnjama u razvoju u redovne grupe vrtića i škola, (2003). NVO "Veliki i Mali". Pančevo: Grafos internacional.
8. Emerton, G. R., & Rothman, G. (1978). Attitudes towards deafness: Hearing students at a hearing and deaf college. *American Annals of the Deaf*, 123(2), 588–593.
 9. Furnham, A., & Lane, S. (1984). Actual and perceived attitudes towards deafness. *Psychological Medicine*, 14 (1), 417-423.
 10. Furnham A, & Pendred J. (1983). Attitudes towards the mentally and physically disabled. *The British Journal of Medical Psychology*, 56 (2), 179-87.
 11. Glumbić, N., Milačić-Vidojević, I., Kaljača, S. (2009). Faktorska struktura skala za procenu stavova prema osobama sa intelektualnom ometenošću. U: *Istraživanja u specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji*. Beograd. Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univreziteta u Beogradu, 269-287.
 12. Hanak, N., Dragojević, N. (2002). Socijalni stavovi prema osobama ometenim u razvoju, *Istraživanja u Defektologiji*, Beograd. Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univreziteta u Beogradu, 13-23.
 13. Hazzard, R. D. (1983). Children's experience with, know ledge of, and attitude toward disabled persons. *The Journal of Special Education*, 17, 131–139.
 14. Hrnjica, S. (2007). Inkluzija učenika sa teškoćama u razvoju u redovna osnovne škole, Beograd, Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu i Save the Children UK-Program za Srbiju.
 15. Karić, J. (2004). Stavovi prema uključivanju dece sa posebnim potrebama u redovan sistem obrazovanja. *Nastava i vaspitanje*, 1, Beograd. Pedagoško društvo Srbije, 142-147.
 16. Matejić-Đuričić Z., Đuričić M. (2007). Socijalni stavovi studenata prema ometenima. U: *Nove tendencije u specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji*, Beograd. Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, 87-106.

17. Nikolarazi, M., & De Reybekiel, N. (2001). A comparative study of children's attitudes towards deaf children, children in wheelchairs and blind children in Greece and in the UK. *European Journal of Special Needs Education*, 16 (2), 167-182.
18. Nikolarazi, M., Kumar, P., Favazza, P., & Sideridis, G. (2005). A Cross-Cultural Examination of Typically Developing Children's Attitudes toward Individuals with Special Needs. *International Journal of Disability, Development and Education*, 52(2),101-119.
19. Radoman, V. (1995). Empirijsko istraživanje stavova prema različitim hendikepima naročito prema gluvoći i gluvima, *Defektološka teorija i praksa 1*, Beograd, 106-114.
20. Rejk, B., Edkok K. (1987). *Vrednosti, stavovi i promena ponašanja*, Nolit, Beograd.
21. Thomas, N., Kluwin, T.N., Stinson, M., & Colarossi, G.M. (2002). Social Processes and Outcomes of In-School Contact Between Deaf and Hearing Peers. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 7, 200-213.
22. Volpe-Johnstone, T. (1992). The relationship of contact and social distance to attitudes toward deaf and disabled persons. *Thesis (Ph. D.)*, Hempstead, NY, Hofstra University, 167-182.

CHILDREN'S AND ADULTS' ATTITUDES TOWARD DEAF PEOPLE

Sanja Dimoski
University of Belgrade
Faculty of Special Education and Rehabilitation

Summary

The paper deals with social attitudes of the respondents without a disability toward deaf people. This topic is one of the leading issues within the social model of disability. This model considers hearing disability as socially determined. The aim of this paper is the assessment of possible age differences in attitudes toward deaf people. The study sample (N = 322) is divided by age of respondents, in the sub sample of children (N = 100) and the sub sample of adults (N = 222). Attitude scale toward deaf persons has been designed as an instrument for this research, in two modified versions (children and adults). T-test results show statistically significant differences between children and adult respondents, in terms of attitudes towards deaf persons (-3.458). Children have less positive attitudes than adults. For a more complete clarification of the attitudes, its complexity and possible inconsistencies in the expression, quantitative and qualitative analysis of AM (Arithmetic Mean) and SD (Standard Deviation) were conducted for each item on the attitude scale. The results were discussed and interpreted taking into account the characteristics of developmental periods (childhood, adulthood) in which respondents are located which the respondents belong to. Based on research, conclusions were adopted made about the relationship between age and attitudes of respondents, especially about the relationship between age and the ways of expressing attitudes toward deaf persons. Based on these findings, recommendations for practice were given.

Key words: attitudes toward deaf persons, childhood, adulthood

Primljeno, 30. 8. 2011.

Prihvaćeno, 23. 9. 2011.